

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розкривається сутність поняття продовольчо-демографічної безпеки держави. Аналізується рівень продовольчо-демографічної безпеки, дається оцінка її базисних складових: самозабезпеченості, незалежності, достатності, доступності та якості.

Ключові слова: продовольчо-демографічна безпека, продовольча безпека, демографічна безпека, самозабезпеченість, незалежність, достатність, доступність та якість.

Постановка проблеми. У відтворювальному процесі народонаселення України та формуванні трудового потенціалу міст та сільських територій основне місце відводиться його продовольчому забезпеченню. Критичний стан продовольчого забезпеченням населення визнаний однією із загроз економічній безпеці [1].

Для українського народу продовольче забезпечення розглядається під призвою історичної пам'яті про штучний голод 30-х років, голодні воєнні та повоєнні роки, недоїдання більшої частини населення у 90-х роках.

Стан дослідження. Численні праці науковців різних галузей народного господарства так чи інакше висвітлювали питання продовольчого забезпечення населення України, зокрема це дослідження В.А. Амбросова, Ю.Д. Білика, П.П. Борщевського, З.М. Варналія, В.М. Гейця, О.І. Гойчук, В.Г. Глушкової, М.І. Долишнього, Е.М. Лібанової, І.І. Лукінова, М.М. Паламарчука, В.І. Мунтіяна, С.І. Пирожкова, В.С. Стешенко, М.Й. Хорунжого, А.У. Хомри та інших.

Мета – визначити сутність та рівень забезпечення продовольчо-демографічної безпеки держави.

Виклад основних положень. Продовольчо-демографічна безпека – це самозабезпеченість продовольчими ресурсами, незалежність від зовнішніх та внутрішніх загроз у задоволенні потреби населення у продуктах харчування та гарантування їх достатньої кількості, цінової доступності та якості у достатніх межах, що сприятиме відтворенню фізичного здоров'я та призведе до розширеного відтворення населення держави.

Рівень продовольчо-демографічної безпеки можна оцінити при розгляді її базисних складових: самозабезпеченості, незалежності, достатності, доступності та якості.

Самозабезпечення продовольчо-демографічної безпеки базується на організації власного виробництва, що включає усі стадії розширеного відтворення, а саме: виробництва, розподілу, перерозподілу та споживання як на державному, так і на регіональному рівнях.

Упродовж багатьох років сільськогосподарське виробництво залишається збитковим, що призвело до зниження можливостей його розширеного відтворення (рис. 1).

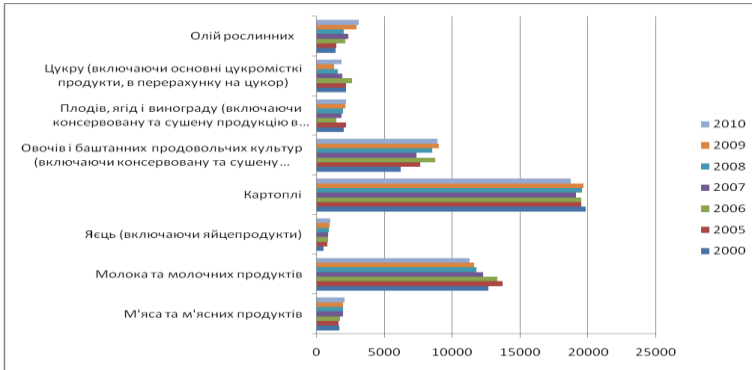

Рис. 1. Виробництво (за календарний рік, тис. т)

Складено за: [2].

Незважаючи на збитковість сільськогосподарського виробництва у минулі роки, 2011 рік був прибутковим. Приріст загального обсягу продукції сільського господарства становив 17,5%. В усіх регіонах країни спостерігалася тенденція нарощування обсягів сільськогосподарського виробництва (від 6,0 до 41,6%). Вагомий доробок у загальний обсяг валової продукції зробили аграрні товаровиробники Черкаської (6,7% загального виробництва), Київської (6,6%), Дніпропетровської (6,2%) та Вінницької (6,1%) областей.

Рівень самозабезпеченості основними видами продовольства України у 2010 році представлено на рис. 2.

Обсяги продукції збільшилися як у сільськогосподарських підприємствах (на 23,8%), так і в господарствах населення (на 12,3%). Частка обсягів підприємств у загальному виробництві продукції сільського господарства зросла до 47,3% у 2011 р. (проти 44,9% у 2010 р.). Натомість вклад сільських господарств населення у загальне виробництво аграрної продукції проти 2010 р. скоротився на 2,4 в.п.

і склав 52,7%, незважаючи на те, що вони і надалі залишаються основними виробниками сільськогосподарської продукції. Ними у 2011 р. вироблено 97% картоплі, 91% баштанних культур, по 84% овочів, плодів і ягід, 22% зерна, 16% соняшнику та 9% цукрових буряків. Було також отримано рекордний врожай зернових і зернобобових культур (у 2008 р. було 53,3 млн., у 1990 р. – 51 млн. т) переважно за рахунок підвищення їхньої врожайності до середньосвітового рівня. Такий урожай зумовлений, в першу чергу, значним зростанням виробництва зернової кукурудзи, питома вага якої досягла 40% у загальному валовому зборі зерна (при середньому показнику за десять років 21%).

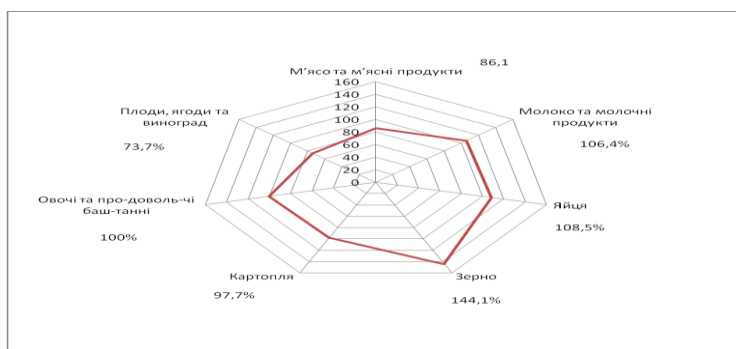

Рис. 2. Рівень самозабезпеченості основними видами продовольства України у 2010 році

Складено за: [2].

Зерна продовольчих культур зібрано 23,7 млн.т (42% загального обсягу), що на 34% більше, ніж у 2010 р. Також високий урожай пшениці є третім показником за роки незалежності. Більш ніж удвічі у 2011 р. проти попереднього року, зросло виробництво гречки, на 15% – рису (обсяг виробництва став найбільшим показником за роки незалежності), у 2,4 рази – проса. Найбільший за останні десять років урожай соняшнику зібрано у 2011 р.; рекордним є урожай картоплі; збільшено в 1,4 рази проти 2010 р. виробництво цукрових буряків [3].

Частка продукції тваринництва у загальному обсязі валової продукції за 2011 р. склала 36,3%. Проти 2010 р. обсяг виробництва продукції тваринництва збільшився на 2,5%, з них у підприємств – на 6,2%, у населення – скоротився на 0,5%, частка останніх у загальному

обсязі тваринницької продукції склала 53,7%. Найбільший приріст продукції (8,7–6,0%) отримано в господарствах Київської, Донецької, Дніпропетровської, Івано-Франківської та Хмельницької областей. Протягом 2011 р. зберігалась негативна тенденція скорочення загального поголів'я сільськогосподарських тварин. Загальне виробництво м'яса (у забійній вазі) у 2011 р. становило 2,1 млн. т, що на 4,1% більше порівняно з 2010 р. У структурі виробництва м'яса сільськогосподарськими підприємствами найбільшою була питома вага м'яса птиці всіх видів (66,7% загального обсягу), а господарства населення надавали перевагу виробництву яловичини та телятини (32,5%) і свинини (43,0%) [3].

Незалежність продовольчого забезпечення демографічної безпеки повинна базуватися на стійкій та сильній національній економіці та самодостатньому і стійкому агропромисловому секторі. В країні потрібно звести до мінімуму небезпеки, які можуть виникнути від надходження імпорту. За даними міністерства економіки, порогове значення вже порушено в одному з ключових індикаторів – частці імпорту в структурі основних продуктів харчування. Оцінити таку залежність можна враховуючи міжнародні стандарти, а саме за допомогою розрахунків Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО). За її розрахунками продовольча безпека зберігається при імпорті не більше 20%. Визначене порогове значення критичне, яке не повинна переходити будь-яка держава, що має свій значний сільськогосподарський потенціал. Перевищення порогового значення погано впливає на все економічне життя держави.

На продукцію рослинництва у 2011 р. припадає 28,6% всього імпорту сільськогосподарської продукції та продовольства. В обсязі імпорту продукції рослинництва найбільшу частку займають їстівні плоди та горіхи – 37,6%, а також кава, чай – 16,9%.

Загальний обсяг імпорту м'яса та їстівних субпродуктів у 2011 р. становив 292,1 млн. дол. США і скоротився проти 2010 р. На 36,2%. У загальній вартості імпорту м'яса та їстівних субпродуктів 55% припадало на поставки свинини (160,6 млн. дол. США), 20,7% – м'яса та їстівних субпродуктів свійської птиці (60,4 млн. дол. США), 11,2% – субпродукти їстівні великої рогатої худоби (32,7 млн. дол. США), 8,3% – сала, свинячого жиру і жиру свійської птиці (24,2 млн. дол. США).

Обсяг імпорту молока і молочної продукції у 2011 р. зріс проти 2010 р. на 20,1% і становив 133,4 млн дол. США. Основними імпортними молочними продуктами залишаються сири, масло вершкове та інші жири, вироблені з молока. Так, за 2011 р. сирів усіх видів імпор-

товано 12,2 тис. т на 68 млн. дол. США (51% вартісного обсягу), масла вершкового та інших жирів з молока – 5 тис. т на 25,8 млн. дол. США (відповідно 19,3%). У 2011 р. було імпортовано сільськогосподарської продукції і продовольства на 6,3 млрд дол.США (на 0,6 млрд. дол. США більше, ніж у попередньому році). У вартісній структурі імпорту країни частка даної продукції склала 7,7% (у 2010 р. – 9,5%) [3].

Імпорт продовольства ставить свої вимоги щодо продовольчого забезпечення населення України. Потрібні фінансові ресурси, достатні для оплати імпорту. Оплата імпортованого продовольства повинна ґрунтуватися на базі формування експортного потенціалу, що дасть можливість забезпечити валютні надходження, які будуть достатніми для імпорту продовольства, що забезпечить потреби населення.

Окрім проблеми імпорту в державі існує також проблема контрабанди продовольства. Така ситуація несе загрозу не тільки економіці країни, а й здоров'ю населення. В державу завозиться значний об'єм продукції низької якості, в якій закінчується термін придатності, а також протермінована продукція. Поява таких товарів на українському ринку пояснюється тим, що імпортери зацікавлені купувати дуже дешеву продукцію. На стан демографічної безпеки впливає достатність споживання продовольства, динаміка якої в державі має позитивну тенденцію. Позитивною є тенденція зростання кількості м'яса з 1611 тис. т у 2000 році до 2384 тис. т у 2010 р.; молока з 9788,8 тис. т до 9469,8 тис. т; яєць з 8142,1 тис. т до 13279,6 тис. шт.; плодів, ягід та винограду з 1439,1 тис. т до 2203,2 тис. т; риби та рибних продуктів 412,5 тис. т до 667 тис. т відповідно (рис. 3).

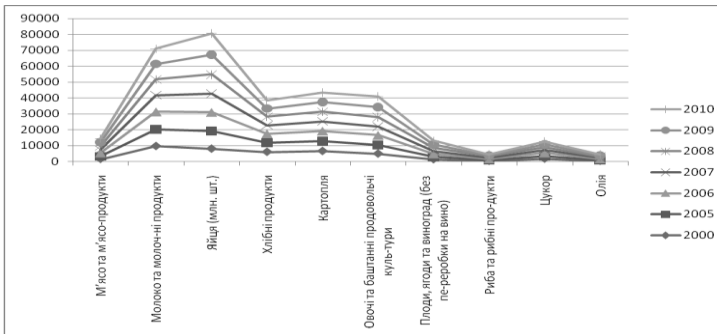

Рис. 3. Фонди споживання основних продуктів харчування населенням України (тис. т)

Складено за: [2].

Споживання основних продуктів харчування населенням України у розрахунку на одну особу за рік у кілограмах має також позитивну тенденцію. Так, спостерігаємо зростання у раціоні харчування особи кількості м'яса з 32,8 кг у 2000 році до 52 кг у 2010 р.; молока з 199,1 кг до 206,4 кг; яєць з 166 до 290 кг; плодів, ягід та винограду з 29,3 кг до 48 кг; риби та рибних продуктів 8,4 кг до 14,5 кг відповідно. З усіх перелічених продуктів у раціоні харчування особи лише кількість яєць відповідає нормативам.

Зміни в насиченні внутрішнього ринку сільськогосподарською продукцією та продовольством, а також купівельної спроможності населення вплинули на рівні споживання основних продуктів харчування населенням України.

За попередніми розрахунками у 2011 р. проти 2010 р. збільшилося споживання яєць на 6,9% і становило 310 штук на одну особу, овочів та баштанних продовольчих культур – на 15,1% (165,2 кг), плодів, ягід та винограду – на 10,2% (52,9 кг), картоплі – на 5,5% (136,0 кг), цукру – на 1,1% (37,5 кг). Проте споживання м'яса та м'ясопродуктів зменшилося і становило 51,1 кг на рік, або 98,3% до попереднього року, молока і молочних продуктів – 204,9 кг (99,3%), хліба та хлібопродуктів – 109,9 кг (98,7%), риби – 13,2 кг (91%), олії – 13,5 кг (91,2%) [3].

Достатність споживання продовольства визначається за допомогою загального і часткових коефіцієнтів достатності. Загальний коефіцієнт характеризує ступінь достатності продовольства за калорійністю раціону харчування. За медичними нормами сума добового раціону харчування становить 2950 ккал.

За даними класифікації Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО), особи, які споживають 1520 ккал за добу, належать до категорії голодуючих, а 2150 ккал – до категорії, які знаходяться на межі голоду. Таким чином, денний раціон в 2150 ккал може бути прийнятний за кризовий поріг значення показника достатності забезпечення продовольством.

Науковці розглядають сім рівнів життя населення в країнах і зокрема в Україні [4]:

I-й рівень – *катастрофічний*. Добове споживання на одну людину 1500–1800 ккал, характеризується хронічним недоїданням (добове споживання менше 1 520 ккал слід розглядати як голод).

II-й рівень – *критичний*. Середньодобове споживання складає 1800 – 2200 ккал на душу населення і достатне для подолання хронічного недоїдання та існування на межі виживання і забезпечення простого відтворення населення.

III-й рівень – *мінімальний*. Середньодобове забезпечення 2300–2800 ккал на душу населення передбачає наявність таких обсягів продовольчих ресурсів, які виключають можливість появи голоду. II і III рівні слід розглядати також при плануванні забезпечення населення продовольством в екстремальних (кризових) умовах.

IV-й рівень – *достатній*. Середньодобове споживання перебуває у межах 2800–3600 ккал на одну людину, проте воно не збалансоване за елементами живлення, тобто продовольчих ресурсів достатньо для стабільного споживання, але воно не забезпечує здорового способу життя і збільшення його тривалості.

V-й рівень – *раціональний (нормативний)*. Середньодобове споживання перебуває у межах 3300–3600 ккал на одну людину. При цьому раціон збалансовано білками, вітамінами й іншими важливими компонентами. Нормативні показники такого споживання слід використовувати як базу для всіх соціально-економічних розрахунків на державному рівні в нормальних умовах.

VI-й рівень – *оптимальний*. Споживання відповідає V-му рівню не лише збалансованістю за найважливішими харчовими компонентами, а і передбачає споживання екологічно чистих продуктів харчування, які збільшують тривалість життя населення, загалом та середню тривалість життя для країни, покращують здоров'я.

VII-й рівень – *перспективний*. Досягнення такого продовольчого забезпечення для всіх соціальних груп населення, яке дозволить удосконалювати природу людини і максимально продовжувати її активну життєдіяльність, розширюючи межі сучасної природної тривалості життя.

Проведені нами дослідження дозволяють стверджувати, що Україна перейшла з III-го рівня – мінімального із середньодобовим забезпеченням 2300–2800 ккал у 2000 році до IV-го рівня – достатнього. Цей рівень передбачає середньодобове споживання у межах 2800–3600 ккал на одну людину і до нього належить уся територія нашої держави (рис. 4).

Вартість продовольчих товарів визначає доступність продовольства, що співмірна з реальною заробітною платою. В Україні нерівність доходів населення збільшується. Така ситуація склалася внаслідок загального зниження рівня життя основної частини населення. В країні присутня поляризація між багатими і бідними.

За даними Держкомстату, кількість громадян, чий дохід менший за прожитковий мінімум, поступово скорочується. В країні як і раніше залишається багато громадян, що одержують заробітну плату меншу за прожитковий мінімум і які своєю працею не можуть забезпечити мінімального рівня споживання.

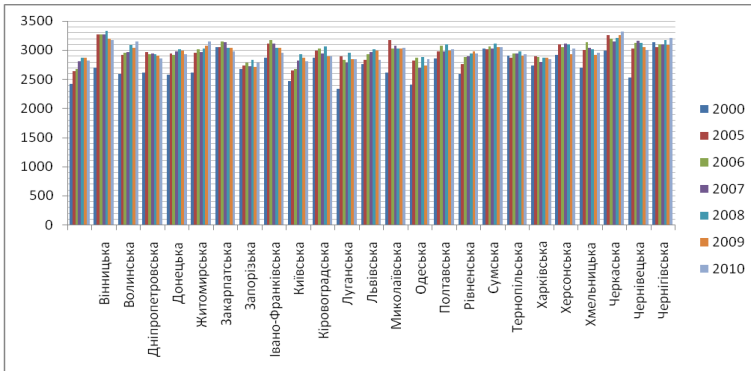

Рис. 4. Калорійність середньодобового раціону населення (у розрахунку на одну особу; ккал)

Складено за: [2].

Прожитковий мінімум у державі протягом останніх років збільшується. Витрати населення, що отримують дохід на рівні прожиткового мінімуму, фактично скеровані на продукти харчування. Незважаючи на зростання прожиткового мінімуму, співвідношення його до мінімальної заробітної плати залишається відмінним від встановлених стандартів Європейської соціальної хартії (переглянутої).

Відповідно до вимог останньої розмір мінімальної заробітної плати повинен становити не менше ніж 2,5 прожиткового мінімуму [5].

Середні ціни продажу аграрної продукції сільськогосподарськими підприємствами за всіма напрямками реалізації протягом останніх років збільшилися.

Так, у 2010 р. до 2009 р. на продукцію рослинництва – на 39,9%, а на продукцію тваринництва – зросли на 14,3%. Індекс споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої зменшився (рис. 5).

Актуальною залишається проблема забезпечення якості продовольства на споживчому ринку, беручи до уваги той факт, що в Україні є багато територій, які тією чи іншою мірою постраждали від різних техногенних забруднень.

Зниження рівня продовольчого споживання в кількісному і якісному вимірах є однією з причин зменшення природного приросту населення, тривалості його життя, погіршення інших показників життєдіяльності населення як головної продуктивної сили.

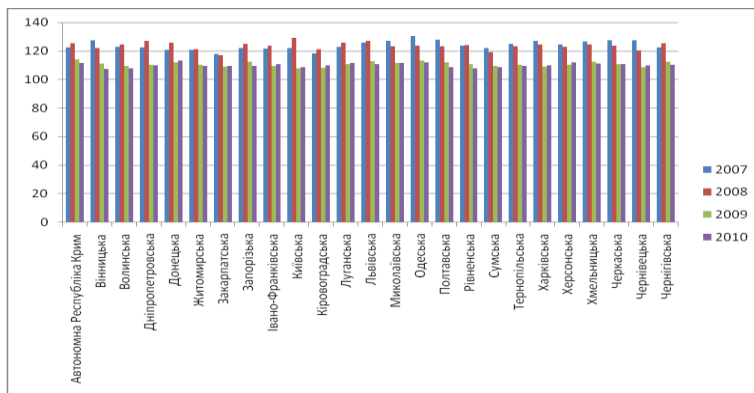

Рис. 5. Індекс споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої України

Складено за: [6].

Висновки. Метою продовольчо-демографічної безпеки є забезпечення фізичної та економічної доступності продовольства для населення в кількості, необхідній для ведення активного і здорового поробу життя, його відтворювальної функції. Продовольче забезпечення прямо чи опосередковано впливає на всі коефіцієнти демографічної безпеки, а саме: депопуляції, природного приросту, народжуваності, смертності, старіння.

Подолання продовольчої кризи та забезпечення демографічної безпеки необхідно вирішити за допомогою проведення загальноекономічної політики держави, а також врегулювання внутрішнього ринку продовольства, контролювання цін, товарних запасів.

1. Про основи національної безпеки України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

2. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України за 2010 рік // Офіційний сайт Державна служба статистики України. – 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/publ7_u.htm

3. Доповідь «Сільське господарство України у 2011 році». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Офіційний сайт Державний комітет статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Кочетков О.В. Формування системи показників продовольчої безпеки України / О.В. Кочетков, Р.В. Марков // Економіка АПК. – 2002. – № 9.

5. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. – К.: Центр громадської експертизи, 2009. – 104 с.

6. Статистичний збірник «Регіони України». Частина II / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна Служба Статистики України. – 2011. – 783 с. – С. 474.

Хомин О.И. Особенности обеспечения продовольственно-демографической безопасности Украины.

Раскрывается сущность понятия продовольственно-демографической безопасности государства. Анализируется уровень продовольственно-демографической безопасности, дается оценка ее базисных составляющих: самообеспеченности, независимости, достаточности, доступности и качества.

Ключевые слова: продовольственно-демографическая безопасность, продовольственная безопасность, демографическая безопасность, самообеспеченность, независимость, достаточность, доступность и качество.

Khomyń O.I. Features of Providing Food and Demographic Security of Ukraine.

The Essence of the concept of food and demographic security of the state is examined in the article. The level of food and demographic security is also analyzed together with the evaluation of its basic components: self-reliance, independence, adequacy, accessibility and quality.

Key words: Food and demographic security, food security, population security, self-sufficiency, independence, adequacy, accessibility and quality.

УДК 664. (658.562+608.3): [351.746.1

**М.Я. Бомба,
Л.Я. Івашків**

**БЕЗПЕКА І ЯКІСТЬ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ
ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Розглядаються теоретичні та прикладні аспекти щодо покращення якості та безпеки продуктів харчування у контексті національної безпеки України.

Ключові слова: якість та безпека продуктів харчування, стан навколишнього природного середовища, національна безпека України.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток економік країн світової спільноти спрямований на розв'язання соціально-економічних проблем сьогодення, що є однією з найважливіших складових поліп-